

Úvodem

Většina příspěvků tohoto čísla byla zpracována v rámci projektu "Přechod československé společnosti od totalitarismu k politické demokracii", zahájeného v únoru 1990 po obnovení Sociologického ústavu ČSAV. Při koncipování projektu stála také iniciativa prof. Nehněvajsy z Pittsburghské university, s úlohou zpracovat průběh voleb 1990, s možností publikace v USA. Od počátku nám bylo zřejmé, že v daných podmínkách musí jít jednak o úlohu širší, jednak se nemůžeme pouštět do korektního volebního výzkumu, který má své profesionální nároky a na který nemáme v daném okamžiku prostředky ani kvalifikaci. Kooperace našich sociologů v rámci uvedeného tématu pravděpodobně do značné míry zahrnuje aktuální domácí badatelský potenciál, takže jediný vnější příspěvek v čísle je stat' Jiřího Slámy.

Cílem první etapy projektu bylo shromáždit co nejvíce materiálu o probíhajících politických změnách tak, aby se mohl stát základem pro další komparativní šetření, případně základem různých studentských prací, řešených s naší účastí. Vycházeli jsme z toho, že vlastně vzniká nová disciplína - politologie nebo sociologie politiky, která potřebuje mít vlastní materiálovou a poznatkovou základnu, pro níž je třeba převzít a pro další používání standardizovat výzkumné techniky, vybudovat elementární mechanismy tvorby dat a institucionalizovat pracoviště. Část shromážděného materiálu jsme zamýšleli bezprostředně zpracovat a publikovat.

Vznikl poměrně velký tým spolupracovníků v Čechách, na Moravě a na Slovensku i plodná spolupráce s IVVM, AISA, STEM¹, Sociologickým ústavem SAV, Ústavem státu a práva ČSAV, Parlamentním institutem, Kanceláří FS, politickými stranami, Ústřední volební komisí voleb 1990, reprezentovanou jejím tajemníkem, a dalšími institucemi, během řešení pak s rostoucí řadou zahraničních institucí. Projekt sledoval 21 dílčích úloh, z nich každá by mohla být náplní práce menšího výzkumného týmu. Některé z nich byly z četných důvodů opuštěny, většina v různém stupni dopracována: 1. Dokumentace výzkumu, 2. Politické strany, hnutí a uskupení vstupující do voleb, zahrnující 2.1 Rozhovory s vedoucími představiteli stran ve dvou kolech, 2.2. Shromáždění souboru údajů o politických stranách a hnutích, 2.3. Dokumentace o stranách a hnutích (volební programy, předvolební materiály apod.)², 3. Analýza programů stran³, 4. Rekonstituce a činnost parlamentů⁴, 5. Analýza tisku v předvolební kampani⁵, 6. Analýza volební

1) Středisko empirických výzkumů, Sociologický ústav ČSAV.

2) Prováděli pracovníci Sociologického ústavu ČSAV.

3) Řehák, J., B. Řeháková 1991. "Předvolební programy stran." *Sociologický časopis* 27: 172.

4) J. Reschová, Ústav státu a práva ČSAV: Federální shromáždění, J. Syllová, Parlamentní institut při FS: ČNR, J. Síváková, Sociologický ústav SAV: SNR.

5) V. Harmadyová, Sociologický ústav SAV za Slovensko, J. Hudeček, Z. Mansfeldová, Sociologický ústav ČSAV.

kampaně Československého rozhlasu⁶, 7. Analýza jazykové stránky volební kampaně Českého rozhlasu⁷, 8. Analýza volební kampaně Československé televize⁸, 9. Kandidáti ve volbách, dotazníkové postojové šetření⁹, 10. Fotodotazník a fotodokumentace¹⁰, 11. Lokality ve volbách (pozorování a popis)¹¹, 12. O změnách v armádě¹², 13. Ženy ve volbách¹³, 14. Volební chování a názory občanů¹⁴, 15. Mezinárodní srovnání voleb¹⁵, 16. Historické srovnání voleb 1920, 1925, 1929, 1935, 1946 v Československu¹⁶.

Byly získány některé materiály politických stran, Ústřední volební komise, volební údaje 22 000 volebních okrsků a český a moravský tisk volebního období.

Jako teoretické východisko koncipování celé úlohy posloužila studie problematiky změn československého politického systému z poloviny 60. let¹⁷, k níž se později připojil model komparativní interpretace systému stran v posttotalitních zemích prof. Kitschelta¹⁸, jehož rozpracování má poskytnout potřebný dekompoziční mezistupeň mezi teorií přechodu a získávanými daty.

Materiály zpracované v různé interpretační kvalitě představovaly v polovině roku 1991 zhruba 800 stran textů, z nichž některé byly již publikovány, asi polovina z nich zahrnující deset témat byla v upravené podobě nabídnuta k publikaci pro toto číslo, kapacitně schopné pojmout pouze jejich část¹⁹.

⁶) M. Frydryšek, Sociologický ústav ČSAV.

⁷) Z. Pálková, filozofická fakulta UK.

⁸) D. Slejška a kol., Sociologický ústav ČSAV.

⁹) M. Boguszak, V. Rak, Sociologický ústav ČSAV, AISA.

¹⁰) R. Šmíd, publicista.

¹¹) M. Illner a kol., Sociologický ústav ČSAV, L. Falťan a kol., Sociologický ústav SAV.

¹²) A. Rašek, M. Purkrábek, MNO.

¹³) M. Čermáková, H. Navarová, Sociologický ústav ČSAV.

¹⁴) J. Herzmann, Institut pro výzkum veřejného mínění.

¹⁵) J. Herzmann, srovnání a analýza situace ČSFR, Maďarska a bývalé NDR.

¹⁶) E. Broklová, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV.

¹⁷) Prvně publikovaná v Sociologickém časopise 1990/4, L. Brokl: Problémy přechodu k pluralitní demokracii.

¹⁸) Kitschelt, H. 1991. *The Formation of Party Systems and the Consolidation of Democracy in East Central Europe, The Project Proposal*.

¹⁹) Různá úroveň a styl zpracování jednotlivých příspěvků a výsledky oponentních řízení způsobily, že byly vyřazeny příspěvky jinak pro nastávající volební kampaň aktuální a nebyl dodržen původní sevřený koncept tohoto čísla: od obecné a úvodní studie přes studie průřezové, k bloku reprezentace parlamentní, bloku sdělovacích prostředků ve volební kampani (zde nebyly na základě rozporných posudků zařazeny příspěvky "Volby '90 z pohledu obrazovky" autorů D. Slejšky a M. Matějů, "Analýza předvolebního rozhlasového vysílání politických stran a hnutí v České republice" M. Frydryška a analýza "Rozhlasová předvolební kampaně z hlediska jazyka a řeči" Z. Pálkové). V bloku volební kampaně v tisku nebyla zařazena stať "Československý tisk v předvolební kampani" Z. Mansfeldové a J. Hudečka, který měl prezentovat české hledisko na problematiku a zůstal zařazen pouze příspěvek slovenský. Mimo zůstal příspěvek D. Lužného o Moravě jako faktoru politického boje a J. Foreta o volbách na Moravě a některé další příspěvky.

Když jsme zahajovali řešení, uvědomovali jsme si, že řada nezbytných předpokladů k jeho relativně úspěšnému zvládnutí představuje černou skříňku, u níž známe pouze vstupy, a to ještě ne dokonale. Právě na vstupech se dostavila nejméně příjemná překvapení, která souvisela zejména s úspornými opatřeními, nejistotou a redukcemi v prostředcích a kapacitách ČSAV. Neznámou byla i samotná úroveň naší sociologie v roce 1990 (o politologii lze zatím sotva mluvit), která je pravděpodobně dosud celkově nižší, než ji pamatujeme z poloviny 60. let. To se projevilo pochopitelně až na výstupech z černé skříňky řešené úlohy. Chybí jak aristotelovské "techné" disciplíny, tak její "epistémé", zejména badatelský étos, projevující se v nepřítomnosti "sociologické imaginace" a umění analyzovat i prezentovat materiál problémově. Řadě zpracovaných příspěvků, které neprošly oponentním řízením, se nepodařilo překonat úroveň více či méně popisných, třebaže materiálově fundovaných textů, charakter výzkumných zpráv spíše než přemýšlivých angažovaných sociologických studií. Všeobecně chybí také vědecká a metodologická skepse, úcta k práci druhých a tolerance, založená na vědomí, že je nás příliš málo na příliš mnoho práce, která nás čeká, na vědomí, že příležitost má každý, kdo pracovat umí nebo se to chce naučit, a to příležitost zcela mimořádnou²⁰.

Při vážení všech těchto okolností pochopitelně vzniká otázka vhodnosti a možnosti podobného způsobu práce v dnešní společenské situaci a situaci společenských věd. Dnes, kdy chybí soustavná, kvalifikovaná, odborná politická publicistika, která by mohla tvořit jeden ze základů naší práce, hrozí přirozeně tendence suplovat tuto rovinu a odborné vědecké studie psát publicisticky. Situace má ještě jiné aspekty: pekuniárně výhodné možnosti uplatnění v denním tisku nebo expertních týmech jednotlivých politických subjektů nebo v roli pomocných vědeckých sil pro zahraniční kolegy a jejich projekty pojednávající o nás. Taková společenská "věda" by se pravděpodobně poměrně dobře ze získaných prostředků užívala. Z hlediska potřeb naší společnosti by to však mohla být její definitivní rezignace. Jedním z cílů projektu, který stále trvá, třebaže jeho dosažení bude obtížnější, než se zdálo, byl také pokus o vytvoření kvalifikovaného týmu působícího nezávisle na politických efemeritách a partikulárních zájmech.

Řešením, které se začíná rýsovat, je existence profesionálních institucí tvořících potřebná prvotní data na objednávku výzkumných pracovníků, kteří nemusí pracně sami, vždy znovu, nehospodárně a neprofesionálně suplovat elementární kroky sociologického řemesla. Tyto infrastruktury a možnost jejich využívání umožňují na rozdíl od nás nesrovnatelně rychlejší a profesionální reagování na aktuální společenské situace našim zahraničním kolegům.

Lubomír Brokl

²⁰) Zahraniční kolegové situaci charakterizují slovy: "Vy máte problémy, ale nemáte techniky k jejich řešení, my máme techniky, ale nemáme problémy".